

Емилия АВГИНОВА-НИКОЛОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

ПРЕФИКСИ СЪС ЗНАЧЕНИЕ КОЛИЧЕСТВО И ИНТЕНЗИВНОСТ В БЪЛГАРСКИЯ И РУСКИЯ ЕЗИК С ГРЪЦКИ ПРОИЗХОД И ТЯХНАТА РОЛЯ НА ИНТЕНЗИФИКАТОРИ В РЕЧТА

Emiliya AVGINOVA-NIKOLOVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

PREFIXES WITH MEANING QUANTITY AND INTENSITY IN THE BULGARIAN AND RUSSIAN LANGUAGES OF GREEK ORIGIN AND THEIR ROLE AS INTENSIFIERS IN THE SPEECH

Резюме: Настоящата работа има за цел изследване на някои словообразователни форманти за интензификация (конкретно префикси със значение количество и интензивност) с гръцки произход в български и руски език. В много езици категорията интензивност, която се изразява и чрез единици на ниво словообразуване, се характеризира като един от начините за изразяване на националните и културните особености на даден народ, съдържа в себе си специфичните експресивно-оценъчни възможности на съответния език, на съответната лингвокултура. В резултат на процеса интензификация отделният носител на езика придава на същия този език собствена експресивност, отразяваща чувства, емоции, оценка, които формират детайли от езиковата му картина.

Abstract: The present work aims to study some word-forming formants for intensification (specifically prefixes with meaning quantity and intensity) of Greek origin in Bulgarian and Russian. In many languages, the category of intensity, which is expressed also through units at the level of word formation, is characterized as one of the ways of expressing the national and cultural features of a given nation, contains within itself the specific expressive-evaluative possibilities of the respective language, of the respective linguistic culture. As a result of the intensification process, the individual native speaker gives this same language its own expressiveness, reflecting feelings, emotions, evaluation, which form details of its linguistic picture.

Ключови думи: език, префикс, интензификация, значение
Keywords: language, prefix, intensification, meaning

На основата на анализирани древни текстове езиковеди от различни националности извеждат предположението, че в индоевропейския език е съществувала група неизменяеми думи със сходни характеристики като на наречията. От тези неизменяеми думи впоследствие са се образували предлозите, които са запазили относителна самостоятелност, а също и префиксите, отнасящи се към онези части на речта, които могат да внесат промени в значението на думата. Съгласно мнението на френския лингвист А. Мейе „представките, които в индоевропейския език са били самостоятелни думи, доста рано са започнали да се прилепят или към имена, или към глаголи: така са се превърнали в префикси“ (Мейе 1938: 435). Интернационалният термин „префикс“ (от лат. *praefixus*, дословно: „прикрепен отпред“) се появява и в трудовете на А. А. Шахматов, който предлага префиксите да се обособят в отделни служебни части на речта (със словообразователно или морфологично значение), тъй като генетично те се отнасят към пространствените наречия (Шахматов 1941: 495).

Тук е удачно да споменем, че според мнението на някои лингвисти доста преди отъждествяването на представка и префикс тези два термина са се използвали с различно значение и предназначение. А. Реформаторский споменава, че в зависимост от местонахождението си афиксите се разделят на префикси (стоящи пред корена) и постфикси (стоящи след корена), и отбелязва, че руският термин за представка (рус. *приставка*) явно е неподходящ, тъй като според него може да се приложи/прилепи и пред корена, и след корена, затова тюрколозите наричат спокойно постфиксите *приставки* (т.е. това, което се прилага/прилепа пред или зад корена на думата). Появилият се в същото време термин *представка* (калка от *префикс*) е по-точен, но изисква паралелен термин „послеставка“, какъвто всъщност няма как да се използва¹ (Реформатский 1996: 263). Той изхожда от значението на глагола *приставить/приставлять*, (бълг. „прилепям, прибавям“). Значението на този глагол бихме могли да проверим в много тълковни речници. Ожегов например го определя по следния начин:

„*приставить*. сов. 1. что. Поставить вплотную к чему-н., приложить. П. лестницу к стене. 2. что. Увеличивая, пришить, приделать, нарастить (во 2 знач.). П. кусок материи. 3. кого (что). Назначить для ухода, надзора при ком-чем-н. (разг.). П. ученика к мастеру. П. сторожа к складу. || несов. приставлять, -яю, -яешь. || сущ. приставление, -я, ср. и приставка, -и, ж. (ко 2 знач.). || прил. приставной, -ая, -ое (к 1 и 2 знач.). Приставная лестница. П. стул (в ряду театральных кресел)“².

¹ „[...] приставлять можно и спереди, и сзади, поэтому тюркологи свои постфиксы охотно называют „приставками“; появившийся одно время термин «представка» (калька от префикс) точнее, но требует параллельного термина «послеставка», что неупотребительно“. (Реформатский 1996: 263)

² ТСРЯ.

По всичко личи, че в значенията на „приставить“ не се конкретизира мястото на прибавянето. За разлика от руския термин, в български терминът *представка* е достатъчно показателен и точен относно мястото на прибавяне на елемента: *пред+ставка*, букв. „стоящ отпред“.

От своя страна друг лингвист – Земская, разглеждайки термина *префикс*, отбелязва, че той има две значения – широко и тясно, в зависимост от това дали го разглеждаме относно корена, или го описваме съгласно класификацията на афиксалните словообразователни морфеме. Първото значение е, че това е афиксалната морфема, разположена пред корена, отляво на корена (противопоставя се на постфикса), а второто значение е: един от видовете деривационни морфеме (= *представка*) противопоставя се на друг вид деривационни морфеме (суфикси) (Земская 2011: 31 – 32).

В наше време двата термина „*представка*“ и „*префикс*“ се употребяват като дублети, към което ще се придържаме и ние в настоящата работа.

И така, фокусирайки се върху някои от представките, по-точно анализирайки тези, които са привнесени от старогръцкия език, можем да установим, че те играят ролята освен на носители на допълнително значение, и на интензификатори в езиците приемници. Защото в езика категорията интензивност, която се изразява и чрез единици на ниво словообразуване, се характеризира като един от начините за изразяване на националните и културните особености на даден народ и съдържа в себе си специфичните експресивно-оценъчни възможности на съответния език, на съответната лингвокултура. Така категорията интензивност се явява една много важна съставна на концептуалната картина на света. В резултат на процеса интензификация отделният носител на езика му придава собствена експресивност, изразяваща чувства, емоции, оценка. Ако при превод от един език на друг не се отчете смисловият и стилистичният акцент на определен словообразователен формант, това би довело до загуби в спецификата на оригинала. Ако пък при превод се пренесе този словообразователен формант директно в езика приемник, то този език в известна степен се поддава на асимилация на езика източник.

Тук ще говорим за езиковото взаимодействие на морфологично ниво между гръцката култура, от една страна, и българската и руската култури, от друга, за това как се адаптират заимстваните гръцки елементи в българския и руския език и до каква степен могат да присъстват в ролята на интензификатори в речта.

Както е известно, заимстването в езика е явление, което се наблюдава между определени единични езици или най-често групи езици, а неговото отсъствие, бихме казали, е невъзможно, тъй като в една или друга степен географските условия, историческите събития и факти косвено влияят на всеки един език, без значение кой е той. Така можем да говорим за заимстване на думи или елементи от тях, както в нашия случай – на *представки*, които при подходящи исторически условия са навлезли от гръцкия език в българския и руския.

В друго наше изследване насочваме вниманието на читателя върху близостта на гръцкия език с българския като два съседни езика от балканския езиков съюз, но в същото време и върху сходствата между гръцкия и руския език като резултат от близостта на българския и руския като два славянски езика. С една дума, допускаме вероятността българският език да се явява в някои моменти мост, посредник между гръцкия и руския³.

В настоящото изложение, както споменахме, разглеждаме префикси с гръцки произход, които са усвоени от българския и руския по една или друга причина, въпреки, че в тези езици съществуват синонимни родни префикси.

В различните области на живота и науката по-скоро се използват определени групи префикси, които назовават с точност различните елементи и явления (в химията и физиката), органите в различните видове организми и болестите, свързани с тях (в биологията, медицината), определени термини (в езикознанието, литературата и т.н.). Префиксите, които са с най-висока честота на употреба, са с латински и гръцки произход. В много от случаите гръцки префикси, които са минали през латински език, се видоизменят и отново се връщат в гръцкия или пък се използват с латински „привкус“. Напр. *амфи-* от стгр. *ἀμφι-* 1. около; 2. от двете страни; 3. двойствен, двоен – амфитеатър – рус. амфитеатр, или амфибрахий, амфибия.

Същият този префикс, преминал през латински, звучи *ambi-* с абсолютно същите значения, като думите, образувани с него, са много: *амбиция*, *амбивалентен*, *амбидекстрия* (вродено или отработено еднакво владее на двете ръце).

Като е вече известно, префиксите са частици, които се добавят в началото на думата. Те могат да бъдат бивши наречия или предлози. Но съществуват и някои пълнозначни думи в старогръцкия, които в ролята на интензификатор, усилвател на признака, образуват много сложни думи. Марина Славятинская например нарича тези думи *префиксоиди*. Например: *πανάγαθος* (бълг. *превъзходен*, *отличен*, от гр. *παν-* + *γαθός*, където *пан-* < *пас-* означава *цял*; *всеки*); *πολυβαθύς* (*много дълбок*, от гр. *πολυ-* „много“ + *βαθύς* „дълбок“); *πολύασχολος* (*πολυ-* „много“ + *άσχολος* „зает“) или префиксът *αρχί-* (бълг. *стариши*, *главен*) от *αρχή* (бълг. *начало*; *власт*): *αρχιγραμματέας* (бълг. *главен писар*), или пък пълнозначната дума *βαθύς* (бълг. *дълбок*) в ролята на префикс във: *βαθύχρωμος* (*βαθύς* „дълбок“ + *χρώμα* „цвят“). От тези примери, които не са единични, бихме могли да направим извод, че новогръцкият език е склонен да образува сложни думи, в които първата част е по-малко значима (въпреки че е пълнозначна дума и се употребява самостоятелно), в новосъздадената сложна дума е с второстепенна роля и може да се отнесе към префиксоидите (*ψευδοπατριώτης* – бълг. *псевдопатриот*, рус. *лжепатриот*).

В българския и руския език заимствани гръцки префикси се откриват в образуването предимно на съществителни имена (напр. бълг. *асиметрия*,

³ Авгинова-Николова 2017.

рус. *асиметрия*; бълг. *антиутопия*, рус. *антиутопия*) и на прилагателни имена (напр. бълг. *дискомфортен*, рус. *дискомфортный*; бълг. *антиутопичен*, рус. *антиутопический*). Известно е, че огромно количество гръцки префикси участват в образуването на различни термини – медицински (бълг. *аритмия*, рус. *аритмия* (от гр. *αρρυθμία*); бълг. *агония*, рус. *агония* (от гр. *αγωνία*); бълг. *хипертрофичен*, рус. *гипертрофический* (от гр. *υπερτροφικός*), бълг. *хипертония*, рус. *гипертония* (от гр. *υπερτονία*); бълг. *мигрена*, рус. *мигрень* (от гр. *ημικρανία* = ημι+κρανίο), технически (бълг. *парабола*, рус. *парабола* (от гр. *παραβολή*); бълг. *диаметрален*, рус. *диаметральный* (от гр. *διαμετρικός*), химични (бълг. *катализа*, рус. *катализ* (от гр. *κατάλυση*); бълг. *хидролиза*, рус. *гидролиз* (от гр. *υδρολύση*), бълг. *хидроксид*, рус. *гидроксид* (от гр. *υδροξείδιο*); бълг. *хипосульфит*, рус. *гипосульфит* (от гр. *υποσουλφίτ*), физични (бълг. *мегаджоул*, рус. *мегаджоуль* (от гр. *μεγατζάουλ*); бълг. *мегагерц*, рус. *мегагерц* (от гр. *μεγαχέρτζ*), филологически (бълг. *хипербола*, рус. *гипербола* (от гр. *υπερβολή*), бълг. *эпиграф*, рус. *эпиграф* (от гр. *επιγραφή*) и много други.

Всяка представка носи частица ново в значението, добавя нов нюанс към основното значение на корена на думата. Сред префиксите с гръцки произход е много широко застъпен словообразователният компонент за количество, големина или степен на интензивност, както видяхме и от някои примери по-горе в текста. Словообразователните процеси са повлияни силно от промените в икономиката, от развитието на културата и изобщо от промените в сферата на човешката дейност, в резултат на което първоначалното количествено значение на анализирания компонент се размива и преминава в оценъчно-качествено.

Според руския езиковед Марина Чернишова засегнатите префикси придобиват статус на „културнообразуващи“ морфеми⁴. Например компонентът *мега*-⁵ (*μέγα*-) в руския език, а със същия успех и в българския, се оказва продуктивен, защото образува цели групи думи по модела „мега + корен“. Следователно този компонент (съгласно Чернишова) е префиксоид⁶. *Мега*- произлиза от старогръцката дума *μέγας* (бълг. *голям*), а също така има и числово значение (*1 милион (10⁶)*) и влиза в съвременната международна метрична система. Интересно е да се знае, че лексемите с компонент *мега*- не се разшифроват нито в българските, нито в руските речници. Например в тълковния речник на руския език на С. И. Ожегов има вписани само две думи с компонент *мега*-⁷ – *мегафон* и *мегаполис*, като те са обяснени по следния начин:

⁴ Чернышева 2017.

⁵ Тук няма да отделяме специално внимание на десетичните представки с гръцки произход (тера-, гига-, мега-, кило-, хекто-, дека-, микро-, нано-), които предстои да разгледаме отделно и подробно в друго наше изследване.

⁶ Вж: Чернышева 2017: пак там.

⁷ ТСРЯ: „мега- [...] Первая часть сложных слов со знач.: 1) единица, равная 1000000 тех единиц, к-рые названы во второй части сложения, напр. мегатонна, мегаграмм, мегагерц; 2) большой, большого размера, напр. Мегаспора“.

„**мегаполис**, -а, м. Город с многомиллионным населением. II прил. мегаполисный, -ая, -ое.

мегафон, -а, м. Рупор, усилитель голоса. Электроакустический м. (прибор, усиливающий звук). II прил. мегафонный, -ая, -ое“.

Въпреки че в посочения речник не са включени статии на други думи, съдържащи този компонент, в руския език можем да дадем още много примери: мегаампер, мегабайт, мегават, мегаволт, мегагерц, мегагаусс, мегаджоул, мегакалория, мегакулон, мегапарсек, Тези и други думи например са включени в „Большой толковый словарь русского языка“, в „Орфографический словарь“ под редакцията на В. Лопатин и др. Същите тези лексеми, звучащи по подобен начин (мегаампер, мегабайт, мегават, мегаволт, мегагерц и т.н.) на български език, са включени в „Речник на българския език“ на Института за български език (напр. **мегагерц**, мн. -и, след числ. -а, м. Физ. Единица за измерване на честотата на високочестотен променлив електрически ток, равна на един милион херца.), в „Тълковен речник на българския език“ и т.н.

Относно компонента *мега-* можем да кажем, че той отдавна не се счита за префиксоид, тъй като в наши дни и в българския, и в руския език се е претопило самостоятелното значение на старогръцката дума μέγας („голям, велик“); самият компонент се превръща в елемент, който е продуктивен в научно-техническата област.

Префиксът *мега-* се среща с огромна честота в ежедневната реч в примери, като: бълг. *мегаразпродажба*, рус. *мегараспродажа*; бълг. *мегахит*, рус. *мегахит*; бълг. *мегавеличина*, рус. *мегавеличина*; бълг. *мегапопулярен*, рус. *мегапопулярный*; бълг. *мегаяк*, рус. *мегакласный*; бълг. *мегаскъп*, рус. *мега дорогой*; бълг. *мегавеличина*, рус. *мегавеличина*.

От казаното по-горе става ясно, че префиксът *мега-* привнася в новообразуваните думи освен смислово значение, и стилистичен нюанс. Така говорим, от една страна, за голямо количество производни абсолютни термини от научно-техническата област (бълг. *мегахери*, рус. *мегагери*), а от друга страна – за не по-малко количество разговорни (бълг. *мегаяк*, рус. *мегакласный*), дори жаргонни в някои случаи думи, които стоят на противоположния в стилистично отношение полюс в речниците на тези два славянски езика.

Друг префикс, синонимен на *мега-*, с малко по-различен оттенък, е префиксът *макро-* (μάκρο- от μακρός/μακρὺς – „дълъг“). В българския, както и в руския език този префикс внася значението „голям, с големи размери“. Например: *макроπρόθεσμος* (бълг. *дългосрочен/продължителен*, рус. *долгосрочный/длительный*), *маκρόκοσμος* (бълг. *макрокосмос*, рус. *макрокосмос*), *маκροκλίμα* (бълг. *макроклимат*, рус. *макроклимат*), *маκροοικονομική* (бълг. *макроикономика*, рус. *макроэкономика*), *маκροφωτογραφία* (бълг. *макроснимка*, рус. *макросъёмка*) и т.н. От казаното по-горе става ясно, че компонентът *макро-* е продуктивен в сферата на научната терминология. В ролята на компютърен термин навлиза думата *макрос* (μάκρος), която се използва като синоним на *макроиме* (със значение на алгоритъм на дадена програма)

На префиксите *мега-* и *макро-* би било удачно и логично да съпоставим гръцкия префикс *μικρο-* (*μικρο-*) със значение „малък, дребен“. Този префикс е особено характерен предимно за научните термини – медицински, технически и др. Например: бълг. *микрочастици*, рус. *микрочастицы* (от гр. *μικροσωματίδια*), бълг. *микроскопичен*, рус. *микроскопический* (от гр. *μικροσκοπικός*), бълг. *микроб*, рус. *микроб* (от гр. *μικρόβιο*), бълг. *микробен*, рус. *микробный* (от гр. *μικροβιακός*), бълг. *микрофон*, рус. *микрофон* (от гр. *μικρόφωνο*), бълг. *микровълни*, рус. *микроволны* (от гр. *μικροκύματα*), бълг. *микрпроцесор*, рус. *микροπροцессор* (от гр. *μικροεπεξεργαστής*), бълг. *микрoпредприятие*, рус. *микροпредприятие* (от гр. *μικροεπιχείρηση*), бълг. *микрoкосмос*, рус. *микροкосμος* (от гр. *μικρόκοσμος*).

Нерядко отново и в трите езика – български, гръцки и руски, представката *μικρο-* се среща и в думи от ежедневната реч, а още по-интересно е, че им придава интересни нюанси. Например гръцката дума *μικροπράγματα*⁸ (бълг. *дреболии*⁹, рус. *мелочи*¹⁰) и в трите езика, които съпоставяме, има едно и също значение с един и същ стилистичен нюанс – става дума за *дреболии*, *незначителни неща/нещича*, за които обикновено не си струва да се притеснява човек. Друг любопитен пример е гръцката дума *μικροπωλητής* (бълг. *търговец на дребно*, *амбулантен търговец*, рус. *розничный торговец*). Тук отново в трите езика има едно и също значение, но в руския преводът има доста различни нюанси от *розничный торговец* (търговец на дребно), през *уличный торгош* (амбулантен търговец; търгаш), *торговец вразнос* (амбулантен търговец), *коммивояжёр* (пътуващ фирмен търговец) до *продавец чулок* (продавач на чорапи).

Друг префикс със старогръцки произход в българския език, а също и в руския, който е не по-малко интересен, е *хипер-* (рус. *гипер-* от стргр. *ὑπέρ-*). Въпреки че има своите съответствия в българския – *свърх-* и в руския – *сверх-*, той е навлязъл доста смело в тези два езика в старогръцкия си вариант.

И така, според Λεξικό της κοινής νεοελληνικής на Триандафилидис¹¹ основните значения на префикса *хипер-* (гр. *υπερ-*) са: **„ΑΠ. горе, над, (гр. *υπέρυγιος* – бълг. *надземен*, намиращ се над земната повърхност); 2. *извън пределите на* – за да подчертае, че нещо е извън пределите на това, което изразява основната дума (гр. *υπερωκεάνιος* – бълг. *презокеански*, рус. *заокеанский*; гр. *υπερόντιος* – бълг.**

⁸ ΛΚΝΕ 1999: 1. αντικείμενα με πολύ μικρές διαστάσεις, συνήθ. ευτελούς αξίας, 2. (μτφ.) για ασήμαντα ζητήματα, υποθέσεις, ποσότητες κτλ.: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html

⁹ РБЕ: 1. дребен предмет, нещо дребно, 2. прен. дребен, незначителен или второстепенен факт или незначителна, без особено значение мисъл, идея, спомен, 3. рядко. разг. малко или незначително произведение; 4. само мн. разг. вътрешности на някакво животно — агне, овца, кокошка и др., употребявани като храна: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg>

¹⁰ ТСЖВРЯ: маленькие предметы, что-н. не крупное, мелкий товар; предметы небольшой величины; мелкие вещи: <https://slovariki.org/tolkovyj-slovar-dala/14714>.

¹¹ ΛΚΝΕ 1999.

заморски, рус. *заморский*; // прен. извън приетото, (гр. *υπεροπτικός* – бълг. надменен, високомерен, рус. надменный, високомерный); // *υπερреалистикός* – бълг. *хиперреалистичен*, *свръхреалистичен*, *който се доближава с голяма точност да реалността*, рус. *гиперреалистический* (но и: бълг. *сюрреалистичен*, рус. *сюрреалистический*, характеризиращ продукт на сюрреализма като течение в изкуството), *υπερευώ* – бълг. *супер его*, *свръх аз-ът*, рус. *супер-эго*, *свръх-я*; **3.** *в полза на*, *заради*, *в защита на* (бълг. *боря се*, *отстоявам*, *защитавам*, рус. *бороться*, *отстаивать*, *защищать*, срвн. гр. *υπερμαχώ*); **II.** с усилюващо знач. **1.** *извънредно*, *прекомерно* (гр. *υπερπληθωρισμός* – бълг. *хиперинфляция*, рус. *гиперинфляция*); с повторение на *хипер-*: гр. *υπερυπερευχαριστώ* – бълг. *много (много) благодаря*, рус. *очень благодарю*, *большое спасибо*; **2.** (в прилаг.) *над*, *свръх*, *надминаващ всичко* (гр. *υπερσύγχρονος* – бълг. *свръхмодерен*, *хипермодерен*, рус. *ультрасовременный*, *гиперсовременный*); за лица: гр. *υπεράνθρωπος* – бълг. *свръхчовек*, рус. *сверхчеловек*; **VI.** (в глаголи) *в прекалено голяма степен* (гр. *υπερθερμαίνω* – бълг. *претоплям*, *затоплям прекалено*, рус. *перегревать*, *нагревать слишком сильно*; **2.** (мед.) *за заболяване или общо състояние*, *характеризиращо се с прекомерна и над нормалната функция или интензивност на това, което се съдържа в оригиналната дума* (гр. *υπερθυρεοειδισμός* – бълг. *хипертиреозидизъм*, рус. *гипертиреозидизм*)

Въпросният префикс е запазил значенията си и в двата славянски езика, (който разглеждаме), като с много по-голяма честота е навлязло последното значение, а именно: „превишаване на нормата“, което се използва също толкова интензивно и в руския език. Откриваме го масово не само в областта на медицината, т.е. бихме могли да кажем, че в определен аспект се обединяват последните няколко значения, в чията основа стои значението „прекалено висока степен на интензивност“: бълг. *хипербола* (букв. „преувеличаване“), рус. *гипербола* (от гр. *υπερβολή*), бълг. *хипертония*, рус. *гипертония* (от гр. *υπέρταση*), бълг. *свръхпроизводство/хиперпроизводство*, рус. *сверхпроизводство/гиперпроизводство/перепроизводство* (от гр. *υπερπαραγωγή*), бълг. *свръхпроводим/хиперпроводим*, рус. *сверхпроводящий/гиперпроводимый* (от гр. *υπεραγωγιμος*). Представката *хипер-* успешно образува както в българския, така и в руския език на местна почва нови думи. Например: със значение „свръхзвук“ в бълг. *хиперзвук*, в рус. *гиперзвук*; и още: бълг. *хиперинфляция*, рус. *гиперинфляция*; бълг. *хиперавтомобил*, рус. *гиперавтомобиль*; бълг. *хипернаивен*, рус. *гипернаивный*, бълг. *хиперреалистичен*, рус. *гиперреалистичный*; бълг. *хипермоцнен*, рус. *гипермоцный*, бълг. *свръхпотребление/хиперпотребление*, рус. *сверхпотребление/гиперпотребительство* и много други. Този префикс е силно продуктивен и образува все повече нови думи в българския и в руския език, тъй като е лесно адаптивен и се оказва способен да се присъединява както към заимствани корени, така и към типично български и руски такива.

Друг подобен префикс е противоположният по значение на *хипер-*, а именно *хипо-* (*υπο-/υπ-/υφ-*). В старогръцкия език, а по-късно и в съвременния гръцки тази представка е носила и носи следните значения: 1. под-, т.е. намиращ се под онова, което изразява основната дума (*υπόγειος* „подземен“, *υποβρύχιος* „подводен“); 2. подчиненост, т.е. намиращ се под властта на държава или нечие влияние (*υπόδουλος* „поробен“); 3. намиращ се по-ниско в йерархията (*υπάλληλος* „служител“, *υφυπουργός* „заместник-министър“); 4. подтикване, често тайно, към действие (*υποδαυλίζω* „подтиквам, подстрекавам, поощрявам“); 5. движение назад, отстраняване, отдалечаване (*υποχωρώ* „отстъпвам“); 6. съществува в много малка степен или за кратко време (*υπόλευκος* „белезникав“, *υποκύανος* „синкав“). 7. характеризира се с дефицит, лишаване или намаляване в голяма степен или е под допустимите граници (*υποθερμία* „хипотермия“); 8. съществува или се проявява по-интензивно (*υπενθυμίζω* „напомням“, *υπογράφω* „подчертавам“); 9. за химични съединения: съдържащ най-малкото количество кислород от поредица съединения, образувани от едни и същи химически елементи, или че един от неговите елементи е в най-ниската степен на окисление по отношение на другите съединения, които може да образува от същите елементи (*υποχλωριώδες οξύ* „хипохлориста киселина“)¹². В българския и в руския език тази представка запазва първото, частично второто, четвъртото, седмото, осмото и деветото си значение, като придобива и ново значение, а именно „понижение от нормата, под нормата“ (бълг. *хипотермия*, рус. *гипотермия*; *хиповитаминоза*, рус. *гиповитаминоз*).

Префиксът *хипо-* е активен в словообразуването, но при условие, че се присъединява към заимствани корени. Доказателство за това наше твърдение са горепосочените примери.

Друг префикс, в който наблюдаваме количествен нюанс в значението или интензивност на качеството, е префиксът *катά-* (*κατ-/καθ-*). В гръцкия тази представка притежава следните значения¹³: 1. движение надолу (гр. *κατεβαίνω* – бълг. *слизам*, рус. *иду вниз*); 2. усиление, подчертаване, интензивност (гр. *κατάδηλος* – бълг. *напълно ясен*, рус. *совершенно ясный*); 3. противодействие/противопоставяне или враждебност (гр. *καταπολεμῶ* – бълг. *боря се, воювам*, рус. *бороться, вести борьбу*, гр. *καταναγκασμός* – бълг. *принуждаване*, рус. *принуждение*); 4. подреждане, разпределяне (гр. *κατατάσσω* – бълг. *класифицирам*, рус. *класифицировать*, гр. *κατάλογος* – бълг. *каталог, списък*, рус. *каталог, список*), гр. *καταγράφω* – бълг. *вписвам, записвам, регистрирам*, рус. *записывать, зарегистрировать*); 5. (предимно в глаголи) завършеност, край на нещо (гр. *καταλήγω* – бълг. *приключвам, завършвам*, рус. *заканчивать, завершать*).

В българския и руския език последният префикс е запазил употребата си само съгласно второто и четвъртото си значение, които ни интересуват в слу-

¹² Вж: ЛНЕГ 1998, както и ЛКНЕ 1999.

¹³ Пак там.

чая. Например: бълг. *катализатор*, рус. *катализатор* (химично вещество, забавящо или ускоряващо химичните реакции, от гр. *καταλύτης*); бълг. *катагенеза*, рус. *катагенез* (трансформация на седиментните скали, от гр. *καταγένεση*); бълг. *катахреза*, рус. *катахреза* (лоша съчетаемост на думите, букв. „злоупотреба“, от гр. *κατάχρηση*). Префиксът *ката-* не е продуктивен в българския и руския, а посочените примери са изцяло заимствани от гръцкия език.

Много често обаче в гръцкия език се срещат прилагателни, означаващи цветове, бои, с които се съчетава представката *ката-*. Тук е в сила второто значение на тази представка, а именно: усилване, подчертаване, интензивност, като можем да добавим и нюанса преходност, постепенност на действието. Например: гр. *κατακίτρινίζω* – бълг. *жълтея*, *пожълтявам*, *бледнея*, *пребледнявам*, рус. *желтеть*, *бледнеть*, както и със значение: *силно пребледнявам*; гр. *κατακοκκινίζω* – бълг. *изчервявам се*, *почервявам*, рус. *краснеть*, както и със значение: *силно почервявам*. От последните посочени примери става ясно, че при превод на български и руски използваме помощни наречия за интензивност, както и някои представки.

И не на последно място по употреба нека обърнем внимание на представката *поли-* (гр. *πολύ-* със значение „много“), която и в български, и в руски има своя изконна форма *много-*. В българския език гръцкият еквивалент присъства предимно в термините от различните области на науката. Особено силно е застъпен при образуването на химични термини. Тази особеност е характерна и за руския език. Например: бълг. *многофункционален*, рус. *многофункциональный*, наред с *полифункционален*, рус. *полифункциональный* (от гр. *πολυλειτουργικός*); *многовалентен*, рус. *многовалентный*, наред с *поливалентен* и рус. *поливалентный* (от гр. *πολυσθενής*), бълг. *полиглот*, рус. *полиглот* (от гр. *πολύγλωσσος*).

Но в езика ни са навлезли думи, които употребяваме без варианти, само и единствено с гръцкия префикс *поли-*: *поликлиника*, рус. *поликлиника* (от гр. *πολυκλινική*); *полифония*, рус. *полифония* (от гр. *πολυφωνία*); *полизахариди*, рус. *полизахариды* (от гр. *πολυσακχαρίτες*).

Интересна е ситуацията с думата *полилей*, която на руски се превежда като: *люстра*. Тук виждаме, че руската дума произхожда от фр. *lustre*, от лат. *lustrō* – „осветявам“¹⁴, докато българската е приета директно от гръцкия език (гр. *πολύελαιος*).

Компонентът *пан-* (*παν-*) със значение „всичко“, който в български и руски носи значението „обхващащ всичко“, също се счита за префикс, тъй като е изгубил първоначалната си роля, а именно да носи в себе си основната смислова тежест на цялата новополучена дума. Ето няколко примера: бълг. *пандемия*, рус. *пандемия* (от гр. *πανδημία*), бълг. *пантеизъм*, рус. *пантеизм* (от гр. *πανθεϊσμός*), бълг. *пангенезис*, рус. *пангенезис* (от гр. *πανγένεση*).

¹⁴ ЭСРЯ.

След всички посочени примери можем да заключим, че в български и руски компонентите *макро-*, *микро-*, *поли-* и *пан-* представляват съкратена основа съответно от *макрос* (*μακρός*), *микрос* (*μικρός*) и *полис* (*πολύς*), а всички посочени примери с тези вече префикси (а не префиксоиди) се явяват сложни думи.

Интензификацията се наблюдава на различните езикови нива. В настоящата работа се опитахме да обърнем внимание на признаците за интензификация на морфологично ниво.

При анализиране на заетите представки установихме, че една част от тях (*ката-*) се явяват продуктивни, а други (*хипер-*, *хипо-*) имат способността да образуват нови думи. Някои от тях губят първоначалното си значение, но за сметка на това възниква ново, което се ползва широко в езиците приемници. Наблюдава се масово навлизане на тези префикси в термини от различните области на науката, като това дава възможност в по-голяма степен за точност и конкретизация в описанието на обектите. След всичко казано можем да направим извода, че двата славянски езика – български и руски, охотно приемат в повечето случаи в ролята на заемки голям брой старогръцки префикси, като тези префикси са много широко разпространени в повечето области на живота.

В настоящия момент няма достатъчно подробни изследвания, посветени на изучаването на префиксите със значение количество и интензивност с гръцки произход в ролята им на интензификатори в българския и руския език. За съжаление, не открихме конкретни изследвания на гръцки лингвисти в този аспект и затова се опитахме да направим необходимите изводи въз основа на разработки на руски лингвисти и на наши наблюдения, без да претендираме за изчерпателност по темата.

БИБЛИОГРАФИЯ

Авгинова-Николова 2017: Авгинова-Николова, Е. *Концептът „хляб“ като фрагмент от езиковата картина на света. Лексико-семантичен и лингвокултурологичен аспект (върху материал от български, гръцки и руски език)*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Avginova-Nikolova 2017:** Avginova-Nikolova, E. *Kontseptyt „hlyab“ kato fragment ot ezikovata kartina na sveta. Leksiko-semantichen I lingvo-kulturologichen aspekt (vyrhu material ot bylgarski, grytski ii ruski ezik)*. Veliko Tarnovo: УИ „Св. св. Kiril i Metodiy“.

Гамкрелидзе, Иванов 1984: Гамкрелидзе, Т. В., В. В. Иванов. *Индоевропейският език и индоевропейци*. Тбилиси: Издателство Тбилисского университета. // **Gamrelidze, Ivanov 1984:** Gamrelidze, T. V., V. V. Ivanov. *Indoeuropeyskiy yazyk i indoeuropeytsy*. Tbilisi: Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta.

Гринеv 1982: Гринеv, С. Терминологические заимствования (Краткий обзор современного состояния вопроса). – В: Лотте, Д. С. *Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов*. М., 108 – 147. // **Grinev 1982:** Grinev, S. *Terminologicheskie zaimstvovaniya* (Kratkiy obzor sovremennogo sostoyaniya

voprosa). – In: Lotte, D. S. *Voprosay zaimstvovaniya i uporyadocheniya inoyazychnayh terminov i terminoelementov*. M., 108 – 147.

Земская 2011: Земская, Е. А. *Современный русский язык. Словообразование. учеб. пособие*. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта, Наука. // **Zemskaya 2011:** Zemskaya, E. A. *Sovremennyy russkiy yazyk. Slovoobrazovanie. Uchebnoe posobie*. 3-e izd., ispr. i dop. Moskva: Flinta, Nauka.

Мейе 1938: Мейе, А. *Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков*. Пер. с фр. М.: Государственное социально-экономическое издательство. // **Meye 1938:** Meye, A. *Vvedenie v sravnitel'noe izuchenie indoevropeyskih yazykov*. Per. s fr. M.: Gosudarstvennoe sotsial'no-ekonomicheskoe izdatel'stvo.

ТСРЯ: Ожегов, С. *Толковый словарь русского языка*. Москва, 1997. // **TSRYA:** Ozhegov, S. *Tolkovyy slovary russkogo yazyka*. Moskva, 1997.

Реформатский 1996: Реформаторский, А. А. *Введение в языковедение*. Под ред. В. А. Виноградова. – Москва: Аспект Пресс. // **Reformatorskiy 1996:** Reformatorskiy, A. A. *Vvedenie v yazykovedenie*. Pod red. V. A. Vinogradova. Moskva.

Славятинская 1996: Славятинская М. *Учебник древнегреческого языка*. Москва: Филология. // **Slavyatinskaya 1996:** Slavyatinskaya, M. *Uchebnik drevnegrecheskogo yazyka* Moskva: Filologia.

Шахматов 1941: Шахматов, А. А. *Синтаксис русского языка*. Ленинград: Учпедгиз. // **Shahmatov 1941:** Shahmatov, A. A. *Sintaksis russkogo yazyka*. Leningrad: Uchpedgiz.

ΛΝΕΓ: Μπαμπινιώτης, Γ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα, 1998. // **LNGE:** Babinyotis, G. *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas*. Athina, 1998.

ΛΚΝΕ: Τριανταφυλλίδης, Μ. *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη, 1999. // **LKNE:** Triandafillidis M. *Leksiko tis kinis neoellinikis*. Thessaloniki, 1999.

Источники в интернет

БСРЯ: *Большой словарь русского языка*. Ред. С. А. Кузнецов. // **BSRYA:** *Bol'shoy slovary russkogo yazyka*. Red. S. A. Kuznetsov <<https://gramota.ru/biblioteka/slovari/bolshoj-tolkovuj-slovar>> [28.10.2024].

Крысин 1968: Крысин, Л. П. *Иноязычные слова в современном русском языке*. Москва. // **Krysin 1968:** Krysin, L. P. *Inoyazychnye slova v sovremennom russkom yazyke*. Moskva <<https://www.lib.tsu.ru/mminfo/000349304/08/image/08-084.pdf>> [28.10.2024].

РБЕ: *Речник на българския език*. Институт за български език. // **RBE:** *Rechnik na bylgarskiya ezik*. Institut za bylgarski ezik <<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg>> [23.10.2024].

РОС: *Русский орфографический словарь*. Ред. В. В. Лопатина и О. Е. Ивановой. // **ROS:** *Russkiy orfograficheskiy slovary*. Red. V. V. Lopatina i O. E. Ivanovoy <<https://gramota.ru/biblioteka/slovari/russkiy-orfograficheskiy-slovar>> [28.10.2024].

Рыженкова 2008: Рыженкова, Г. *Греческие префиксы в русском языке*. // **Ryzenkova 2008:** Ryzhenkova, G. *Grecheskie prefiksy v russkom yazyke* <<https://proza.ru/2008/06/19/343>> [23.10.2024].

ТРБЕ: *Тълковен речник на българския език*. // **TRBE:** *Tylkoven rechnik na bylgarskia ezik* <<https://talkoven.onlinerechnik.com/>> [23.10.2024].

ТСЖВРЯ: Даль, В. *Толковый словарь живого великорусского языка* (в 4 т. соч. Владимира Даля. Санкт-Петербург, Москва: Т-во М. О. Вольф, 1903 – 1909). // **TSZH-VRYA:** Daly, V. *Tolkovyy slovary zhivogo velikoruskogo yazyka* (v 4 t. soch. Vladimira

Dalya. Sankt-Peterburg, Moskva: T-vo M. O. Vol'f, 1903 – 1909) <<https://runivers.ru/lib/book9793/>>, [23.10.2024].

Чернышева 2017: Чернышева, М. *Функциональная специфика заимствованного компонента со значением количества „мега-“*. Наука и образование, Новое время. // **Chernysheva 2017:** Chernysheva, M. *Funktsional'naya spetsifika zaимstvovannogo komponenta so znacheniem kolichestva "mega-"*. Nauka i obrazovanie, Novoe vremya <https://articulus-info.ru/wp-content/uploads/2017/10/5_2017p_Chernisheva_2.pdf> [28.10.2024].

ЭСРЯ 1986: Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. Т. 2. Москва: Прогресс. // **ESRYA:** Fasmer, M. *Etimologicheskiy slovary russkogo yazyka*. Т. 2. Moskva: Progress <https://imwerden.de/pdf/vasmer_etimologichesky_slovar_tom2_1986__ocr.pdf> [28.10.2024].